

Ur museisamlingarna

En raritet i porslinsskåpet

Den 200-åriga eleganta gräddsna. Foto: Olle Lorin.

▫ Bland de föremål som Georg Nyström berikat hembygdmuseet med finns en liten gräddsna i flintgodsporslin.

▫ I inventarieförteckningen är den endast införd som "gräddsna dekorerad med musslor". Hela den lilla porslinspjäsen ger ett mycket elegant intryck och vid första anblicken tycks den emanera från någon engelsk tillverkare, då den har slående likhet med föremål gjorda vid Leeds porslinsfabrik enligt dess kataloger.

▫ Men vid närmare granskning med förstoringsglas upptäcks ett R inpressat i

bottenplattan. Alltså är den helsvensk, ett alster från Rörstrand. Vid denna tid, 1780-1790, hade man just då denna märkning på smärre föremål.

▫ Materialet är som sagt flintgods, som under denna tid var av dålig kvalitet. Massan bestod av ljus lera, mald flinta och krita och i bästa fall tillsatt med något fältspat. Glasyren var en ofärgad blyglasyr. Föremålen blev emellertid mycket sköra och ömtåliga. Det är därför ovanligt att finna föremål så välbevarade som denna lilla gräddsna efter 200 år.

Mary Håkansson

S:t Olof

Medlemsblad för hembygdssällskapet

Årg 4 Nr 1 1994

S:t Olofs Gille i Torshälla

Jul i Bergströmska gården

Julutställningen i Bergströmska gården tilldrog sig också denna gång ett stort intresse, dock kanske inte så stort som året innan. Våra flitiga damer, ja det var ju mest sådana, hade emellertid som vanligt jobbat hårt och lyckats åstadkomma en verklig julstämning, både i själva huvudbyggnaden och i de olika uthusen. Där kunde man se fina julbord av olika utförande och från skilda tider. För första gången kunde nu också stallet exponeras.

I den sk smedjan ställdes bl a ut vackra pepparkakshus, som förskolebarn åstadkommit. På den här bilden, som Bernt Pettersson tagit, ser vi det hus som barnen i Staren gjort - en trogen modell av själva barnstugan.

Åldermannen har ordet

* **På tröskeln till ett nytt år.** Stunden är kommen då det är dags att rannsaka sitt inre, se tillbaka på året som gått, lyfta fram det bästa och försöka glömma det galna man gjort och hoppas på överseende.

* **Året som gått.** Jag tycker att vi kan vara nöjda med det år som ligger bakom oss, "Hembygdens å. 1993". Även om inte vi, som många andra hembygdsföreningar, haft möjlighet att satsa på något krönikespel e. d. under året så kan vi i alla fall säga "bättre sent än aldrig".

Just nu håller som bäst en liten grupp kvinnor på med att öva in några scener ur ett av Bertha Gisslandis krönikespel. Det blir ett stycke kvinnohistoria från olika sekler, givetvis med anknytning till Torshälla.

Spellet kommer att framföras på den internationella kvinnodagen den 8 mars. Reservera den kvällen redan nu.

Vår satsning, vår stora satsning, i somras var att hålla Bergströmska gården öppen ett par timmar varje dag under sommarsäsongen och det kunde genomföras tack vare frivillig arbetskraft. Vi hoppas att ännu fler vill ställa upp som vakter i sommar eftersom vi kommer att fortsätta på den inslagna vägen. (Vi måste redan i januari lämna in vårt sommarprogram för att komma med i de stora sammanhangen).

Även om besökarsiffrorna inte var så stora så vet vi, som varit med några år, att det tar tid att arbeta in en ny aktivitet i människors medvetande.

* **Julutställningen** inramades av det mest underbara vinterväder de första dagarna. Man njöt av att vistas på gården. Utställningen var

sevärd och vi hade önskat att många fler hade hittat till oss. Man frågar sig om marknaden är mättad eller om det inte nådde ut till allmänheten. Står det nedlagda arbetet i relation till gensvaret? Ska vi fortsätta???

Arbetsgruppen har i varje fall planer på att satsa på julkrubbor nästa gång. Har Du en julkrubba som Du skulle vilja ställa ut så är vi mer än tacksamma. Är vi tidigt ute, säger Du. Men planera måste man göra i tid.

* **Året framför oss.** Redan i mellandagarna satt jag hos Tryggve Lundh på KDF och grovplanerade. Vi har ju det bästa tänkbara samarbete. Ska man få bra folk till olika aktiviteter måste man vara ute i god tid.

Närmast framför oss ligger årsmötet med invigning av en konstutställning som kommer att pågå v 9-10. Ingen talare utifrån kallas utan vi ska få tillfälle att i lugn och ro samtala med varandra, utbyta åsikter och se på bilder från det gångna året.

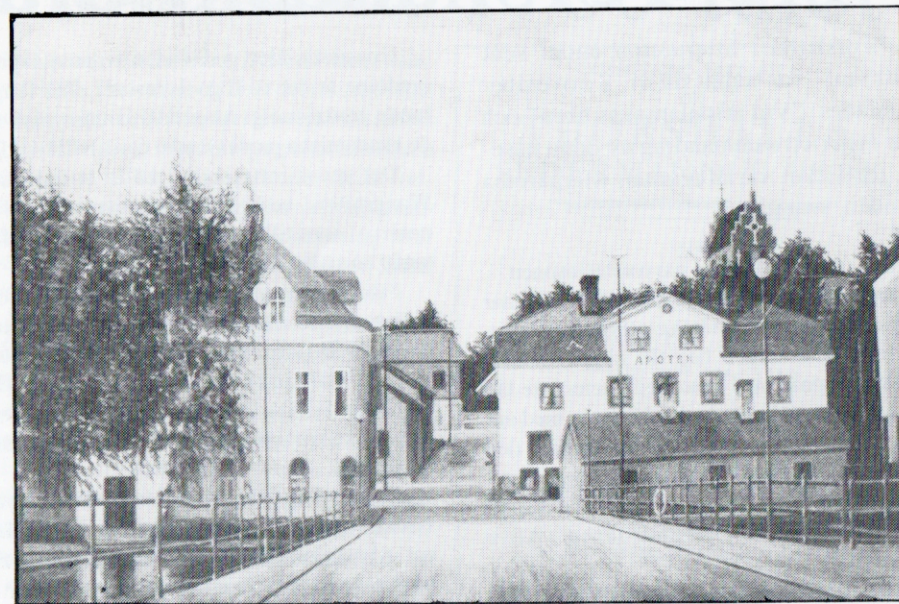
Sista lördagen i maj gör vi ett nytt försök med vår **Torshälladag** i samarbete med KDF-kultur och kanske några till. Vi satsar på ett par eftermiddagstimmar. Hoppas Ni har tid att vara med då.

Sommarens begivenheter får Ni läsa om i nästa S:t Olof!

Margaretha

Lindén

"Gåramålningar" ställs ut

En av Martin Rapps detaljerade målningar med känt motiv. Foto: Bernt Pettersson.

I anslutning till vårt årsmöte den 28 februari blir det invigning av en utställning med "gåramålningar" av Martin Rapp och Elof Maxe. Den kommer sedan att pågå veckorna 9 och 10 och ordnas i samarbete med Torshälla konstförening.

Martin Rapp var vid sidan av sitt yrke som målarmästare flitig med att dokumentera ett stort antal Torshällamiljöer, som torde finnas i många hem här i staden.

Elof Maxe, som var metallarbetare var välkänd Torshällaskildrare, främst med pennan. Han medarbetade ofta i Eskilstuna-Kuriren med kåserier från sin hemstad. På senare år uttryckte han sig också med hjälp av pensel och färg. Han har bl a gjort ett antal minnesmålningar från Nybybruk, som är av stort dokumentärt värde. Också hans målningar finns säkert här och där på väggarna i olika Torshällahem.

Nu kommer alltså ett urval av dessa målningar att visas på denna utställning. Arrangörerna har redan fått in tillräckligt antal tavlor för att fylla väggarna i lokalen i Kvarnen.

Vid årsmötet kommer också att visas en del Torshällafotografier, tagna av Georg Nyström, liksom en bildkavalkad från verksamheten inom hembygdsföreningen.

Visste ni...

att Torshällaborna 1657 klagade över att Rademacher hade låtit inkvartera hantverkare i staden. Samtidigt ondgjorde de sig över att Rademacher lät en del Eskilstunabor förse hans arbetsfolk med "viktualiepersedlar" och andra köpmansvaror. Detta skulle tydligen Torshällaborerna ha fått göra, och de ansåg därför att deras handel och näring lidit förlång därigenom.

(Ur Knut Hellberg: Eskilstuna - en svensk märkesstad. Första delen 1919)

Tre Torshällaskildrare under sena 1700-talet

"Torshälla i litteraturen under sent 1700-tal" var temat då vi i november samlades "Vid aftonlampans sken" och här följer ett sammandrag av detta kåseri, för vilket vår ålderman, Margaretha Lindén, svarade.

Först ut med sitt arbete var torshällasonen **Andreas Wangstelius** (1754-1822). Det har sagts i många sammanhang att stadens ungdom inte hade någon håg till högre studier, fastän Strängnäs med sina möjligheter inte låg så långt borta och inte heller Uppsala med sitt universitet. Andreas Wangstelius lär vara den förste som låtit tala om sig just för att han bröt denna trend. Han var son till den kände guldsmeden och borgmästaren Aron Wangstelius.

Som 21-åring kom Wangstelius till Uppsala och skrevs in vid Södermanland-Nerikes nation. Hans studietid kom att vara i sju år. Under den sista tiden tjänstgjorde han som bibliotekarie på nationen, något som visar på hans kapacitet.

Under 1600- och 1700-talen gick det som en väckelse över landet att ungdomarna skulle grundligt lära sig Sveriges historia och geografi. Många ungdomar gick bokstavligen i Linnés fotspår land och rike kring och dokumenterade.

Strängnäs-biskopen Serenius och landshövdingens Bielke i Nyköping gjorde allt för att väcka studenternas intresse för sådana studier som kunde leda till avhandlingar om olika städer och socknar. År 1767 skrev biskopen om själv en handledning i hur man skulle gå tillväga.

Tydligt nappade Wangstelius på detta, och när han år 1782 skulle avlägga sin magisterexamen, som då var den högsta, valde han att skriva en uppsats eller avhandling om sin hemstad, Torshälla, helt avfattad på latin under titeln "**Thorshälla, Sudermanniae urbe**" eller "Torshälla stad i Södermanland".

Uppsatsen blev godkänd, men med dagens omdöme är det en föga intressant eller fängslande beskrivning. Men den är tidstypisk för de akademiska proven under Gustav III:s tid.

Det mest intressanta, både beträffande Wangstelius' beskrivning och liknande är fotnoterna, som tillsammans ofta är mer omfattande än själva huvudtexten.

Färdig magister arbetade Wangstelius som pedagog, dels i Nyköping och dels i Örebro i dryga 20 år innan han slutligen, år 1805, återvände till sin barndoms stad Torshälla. Där tjänstgjorde han först som komminister och sedan som kyrkoherde och kontraktsprost fram till sin död.

En betydligt mer avancerad beskrivning av Torshälla kom ut ett år senare eller 1783. Det var **Abraham Hülphers "Samling till korta beskrivningar över svenska städer i Södermanland"**.

Vem var då denne Hülphers som man så ofta stöter på när man läser om Torshälla?

Det var en mycket läsbevärad yngling som föddes år 1734 som andra barn men förste son till handlaren och rådmannen Abraham Danielsson Hülphers i Västerås. Av familjens 13 barn var fyra pojkar. Det var ett lyckligt och harmoniskt hem där barnen fick den allra bästa privata undervisning som gick att få. Det visade sig snart att Abrahams håg stod till det vetenskapliga, inte minst topografi och bland hans titlar uppräknas topograf, genealog och musikhistoriker. Men han var samtidigt också en duktig ekonom och förvaltare dels av faderns affärsrörelse och dels av Fredriksbergs bruk i Dalarna som han fick del av genom sitt äktenskap.

En av Abrahams lärare var den inte obekante Olof Strandberg, sedermera kyrkoherde i Torshälla. Nu fick Abraham aldrig tillfälle att studera vidare. Som äldste son sattes han redan som 14-åring i lära i faderns firma och blev redan efter fem år dennes kompanjon.

När han var 23 år gammal fick han möjlig-

het att ge sig ut och resa. Dalarna blev hans första mål. Hans dagbok över denna resa visar både hans goda iakttagelseförmåga och lätthet att formulera sig. Det är en mycket intressant läsning som håller än i dag. Under 30 år fortsatte han att resa runt både inom och utom landet. Ett av resultaten blev "beskrivning över svenska städer" och det är i den vi hittar Torshälla. Abraham Hülphers avled 1798.

Den tredje i raden var **Johan Fischerström** (1735-1796). Det var en man med ett märkligt öde. Hans svaghet var kvinnor och inriktar man sin lidelse på gifta kvinnor så bådär det inte gott. Han var en begåvning, men en splittrad människa. Många fann honom ytlig, men sanningen är att han satt inne med stora kunskaper och fick också mottaga utmärkelser som ett bevis för detta. Han var och förblev en fri skriftställare och journalist och som sådan mycket otrygg livet igenom.

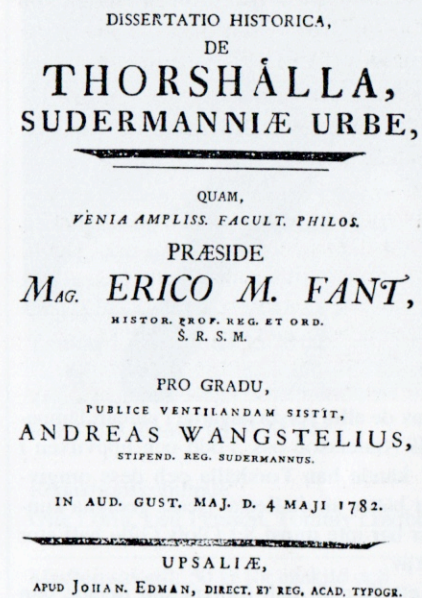
Fischerströms storverk skulle den "Nya svenska ekonomiska dictionnairen" bli. Efter fyra band hade han bara hunnit med bokstäverna a-c. Han kom aldrig längre.

Vad vi kan glädjas över är "**Utkast till beskrivning om Mälaren**" som kom ut 1785. Det är en blandning av novell och topografisk beskrivning. Man befinner sig i en brytningstid då vetenskapliga intressen får ge vika för de sköna konsterna och detta avspeglas i just detta verk av Fischerström.

På ett mycket medryckande sätt beskriver Fischerström resan uppför Torshälla ström - på gott och ont - och sitt möte med den lilla stadens och dess 650 innevånare. Vackrare städer har han sett, men han imponeras av "ett Strömfall, som med sitt brusande uppfyller luften" och ser däri de stora möjligheterna att "inrätta gångande verk af flere slag".

Här lämnar vi de tre författarna men visst vore det intressant att tillsammans studera deras verk. Då skulle vi lära oss mycket om Torshälla.

Margaretha Lindén

Titelsidan till Andreas Wangstelius avhandling om Torshälla..

Torshälla, bibehåller minnet af Thor, en urgammal Svensk afgud, fom hade oändelig credit i fornda dagar.

På hållar, bergshögder och stenklammer, har staden ingen brift. Belägenheten är således icke bland de täckaste; men Torshälla har likväl något, at väcka en refandes upmärksamhet: ett Strömfall, som med sit vilda brufande uppfyller luftön. Hielmaren, förrän den nedan om staden kan blanda sit vatten med Mälarens, måfje bryta sig fram öfver tvåra slänknigar, öfver hållar och branter, än håfva sig bägvis, än stöta sig utföre, och fall ifrån fall; under huller och bång, stråfva med alla krafter, innan den i stillhet får fluta sit lopp.

Ett avsnitt ur Johan Fischerströms "Utkast till beskrifning Om Mälaren" vilket berör Torshälla.

Alf Andersson har avlidit

□ En av de allra första dagarna i januari lämnade Alf Andersson oss. Född och uppvuxen i Nyby kände han Torshälla och dess omgivningar bättre än de flesta. Dessa gedigna kunskaper har inte minst S:t Olofs Gille haft stor glädje av.

□ På ett lågmält och försynt sätt delade han med sig av sitt kunnande, var observant och kom med idéer. Denna källa att ösa ur kommer vi alla att sakna, vi som arbetat tillsammans med Alf.

□ Ända in i det sista arbetade han för Gillet med dokumentation av dess fotomaterial, och han var själv en flitig och god fotograf. De senare åren dokumenterade han också på ett utmärkt sätt med färg och pensel. Hans ambitioner var höga, men han visste också att tiden var utmätt, och en dag förmädde han inte mer.

□ För allt Alf har tillfört Gillet har vi stor anledning att tacka, och vi sörjer över att inte längre kunna räkna honom bland våra aktiva medarbetare. Spåren efter Alf kommer dock att leva vidare, inte minst genom den fotodokumentation av Torshälla som han lämnat efter sig, och den färgreproduktion av Torshälla kyrka, vilken Torshälla församling förärrar varje nyinflyttad Torshällabo liksom alla 70-åringar.

Margaretha Lindén

Kallelse till årsmötet

Dagordning vid årsmötet den 28 februari 1994:

1. Årsmötets öppnande
2. Parentation
3. Val av mötesordförande, sereterare samt 2 justeringspersoner
4. Godkännande av dagordningen
5. Kallelse i laga ordning (par. 9 i stadgarna)
6. Verksamhetsberättelsen.
7. Ekonomiska rapporter (Gillet och museistyrelsens)
8. Revisionsberättelser.
9. Ansvarsfrihet
10. Val av styrelsefunktionärer
11. Behandling av till styrelsen inkomna skrivelser
12. Medlemsavgift för 1994
13. Avslutning

Vårfirande utan fyrverkeri!

Det blir inget fyrverkeri vid firandet av våren på Valborgsmässoaftonen i fortsättningen!

Det beslöt styrelsen vid sitt sammanträde den 14 januari.

Anledningen är att kostnaderna blivit oacceptabelt stora, varför styrelsen ansåg att det inte var försvarbart att använda gillet medel på detta sätt. Med den dyra tillståndsavgiften skulle det snabbt övergående nöjet kosta bortåt 10 000 kronor.

Som vanligt blir det dock sång av Torshälla kyrko- och hembygdskör samt vårtal.

Almanacka för våren

□ **Måndagen den 28 februari kl 19 i Kvarnen.**

Årsmöte

Förhandlingar. Utställning av "Gåramålskonst" från Torshälla. Bildkavalkad från verksamheten. Kaffeservering.

□ **Tisdagen den 8 mars kl 19 i Församlingshemmet**

Kvinnan genom 1000 år

Krönikespel av Bertha Gisslandi under ledning av Lisa Husin Samarrangemang med SKS, Torshälla församling och KDF

□ **Lördagen den 30 april**

Vårfirande

på Holmberget. Vårsånger och vårtal

□ **Lördagen den 28 maj**

Torshälladagen

Se vidare annons i Torshälla Runt i majnumret!

□ **Måndagen den 6 juni**

Nationaldagen firas

Flaggtåg, musik, högtidstal, gymnastikuppvisning

Hembygdsföreningen S:t Olofs gille

Torshälla

Styrelse:

Margaretha Lindén, älderman, tel 35 68 83

Erland Nilsson, v älderman, tel 35 76 54

Eric Enlund, gärdesman, tel 35 55 75

K-E Kangas, syssloman, tel 34 48 73

Stig M Olsson, skrivare, tel 35 56 67

Leif Persson, v skrivare, tel 35 55 41

Olle Lorin, tel 35 76 19

Suppleanter:

Ingrid Pettersson, tel 35 65 43

Tommy Lindberg, tel 35 70 02

Museiansvarig:

Mary Håkansson, tel 35 61 34

Redaktionskommitté:

Olle Lorin, Leif Persson, Tommy Lindberg

Medlemsavgift: 50 kr för enskild och 75 kr för familj

Bergströmska gården

Lilla gatan 12 . Box 41

Tel 016/ 35 50 76

Postgiro 26 81 47 - 6

Muséet öppet torsdagar april-september kl 14-16. Övrig tid visning för grupper efter beställning per tel 35 61 34, 35 55 75 el 35 56 67.

Torstryck, Torshälla 1994

Litteratur att köpa från S:t Olofs Gille

Folkminnen från Torshälla	25 kr	Sjöfarten i norra Södermanland	20 kr
En vandringsguide	10 kr	Torshälla kyrka	10 kr
Från harg till industristad	30 kr	Bergströmska gården	5 kr
Sven Rinman och		Torshälla och Nyby	50 kr
spikfällverkningen	30 kr	Affisch av "Krutladan"	20 kr